

«ΑΜΑΛΘΕΙΑ»
ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ – ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΟΜΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

Ο
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ «ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ»

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΥΧΗ 82 - 85 (ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1990)

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΗΤΗΣ
1990

67
14
677B

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σ. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ»

Μια μέρα του 1930, με επισκέφθηκε στο γραφείο στη «Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη» — στο ισόγειο του δημοτικού μεγάρου «Ακτάρικα» στη στοά — ένας κύριος, άγνωστός μου και αυτοσυστήθηκε: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ!

Από τότε, πάνω από μισό αιώνα, παραπάνω από αδελφοί! Στις ατέλειωτες συζητήσεις μας έμαθε ο ένας την ιστορία του άλλου, τα οικογενειακά του, τις περιπέτειές του.

Από ό,τι ενθυμούμε θα σκιαγραφήσω την εδώ ζωή του και το έργο του.

Γεννήθηκε στο χωριό Σαΐπ της Ερυθραίας το 1895, πέντε χρόνια μεγαλύτερός μου. Ο πατέρας του Σταύρος Καφάς καταγόταν από την Κάρυστο της Ευβοίας. Για τη μητέρα του δεν έτυχε να μου πεί.

Τα παιδικά του χρόνια έζησε στο χωριό του με τα τουρκόπουλα, μαθαίνοντας τη γλώσσα των, φυσικά. Πήγε στη Σμύρνη και γράφτηκε στο ελληνογαλλικό Λύκειο του Αρώνη. Ο καθηγητής που τον έγραψε, αντί να γράψει το πατρικό του επώνυμο Καφάς, τον έγραψε Σταυρινίδη, ως γιός του Σταύρου¹.

Στο Ελληνογαλλικό Λύκειο έμαθε, φυσικά, εκτός από τα ελληνικά και τα γαλλικά. Φοίτησε έπειτα στη σχολή Μπάξερ, όπου έμαθε και τα αγγλικά. Στις σχολές αυτές διδασκόταν και τουρκικά με την παλαιά γραφή. Η λατινική γραφή εφαρμόστηκε στην τουρκική γλώσσα το 1928 από τον Κεμάλ.

Όταν τελείωσε τις σχολές αυτές εργάστηκε σε εξαγωγικό οίκο σταφίδων σουλτανίνας, στο Αϊδίνι, αν θυμούμαι καλά. Εκεί τον βρήκε η Καταστροφή τον Αύγουστο του 1922.

Από τη Σμύρνη έφυγε με τους τελευταίους και ήλθε στην Ελλάδα. Πήγε στην Σκάρπαθο και κατέληξε στον Πειραιά, όπου έκανε τον ψευτέμπορο για να ζήσει.

Ένα οικογενειακό περιστατικό τον έφερε στην Κρήτη το 1925. Ποιές

¹) Παρόμοιο συνέβη και σε μένα στη μεταγραφή μου από το Λύκειο «Κοραΐς» στην τέταρτη τάξη του εξατάξιου Γυμνασίου Ηρακλείου. Ενώ το ενδεικτικό μου από τον «Κοραΐ» έγραφε Στερεός, το βαπτιστικό μου όνομα, ο καθηγητής που έκανε τη μεταγραφή, το μετέγραψε Στεργίος. Αλλά δεν ξέρω ποιος να ήταν ο δεύτερος «Σάντολος» μου. (santolo = ανάδοχος), από το λατιν. sanctulus. Λέγεται και padrino = πνευματικός πατέρας του αναδεκτού (φιλιότσο - figliuoccio).

ήταν οι ασχολίες του μέχρι το 1930, που τον γνώρισα, δεν δόθηκε αφορμή να συζητήσουμε. Μας απασχολούσε η ιστορία της Κρήτης. Μαθητής ακόμη στη Σμύρνη άκουε και διάβαζε με ενδιαφέρον τα πρόσφατα ακόμη γεγονότα των επαναστάσεων, την εκδίωξη του τουρκικού στρατού από την Κρήτη. Από τότε, παιδί ακόμη, η Κρήτη μπήκε στην καρδιά του, με ιδιαίτερη αγάπη και θαυμασμό, ως τόπος ξεχωριστός από την άλλη Ελλάδα!

Η προδιάθεση αυτή για την Κρήτη φούντωσε, όταν του δόθηκε η ευκαιρία να διαβάσει τους τουρκικούς κώδικες του Ιεροδικείου Ηρακλείου. Όσα περισσότερα διάβαζε, από τα επίσημα αυτά τουρκικά έγγραφα, που αφορούσαν γεγονότα του τόπου αυτού, τόσο εκέντριζαν το ενδιαφέρον του να συνεχίσει. Ως έμπειρος ιστοριοδίφης, ήθελε να διασταυρώνει τις πληροφορίες, για τα γεγονότα, με άλλες πηγές. Όσα σχετικά βιβλία δεν εύρησε στη Βιβλιοθήκη αναγκαζόταν να τα αγοράζει, στερούμενος απαραίτητα έξοδα από το γλίσχρο μισθό του, ως αναφέρει ο ίδιος².

Μελέτησε κάθε βιβλίο, που αναφέρει σχετικά με την ιστορία της Κρήτης και έπαιρνε σημειώσεις. Αλλά δεν είχε χρήματα για να αγοράσει χαρτί και τις έχει γράψει σε στενόμακρα φύλλα, που είχαν τα πακέτα των τσιγάρων που κάπνιζε τότε!

Με αυτά τα στενόμακρα χαρτάκια, συγκρατούμενα με τα λαστιχάκια, έχει γίνει ένα πολυτιμότερο αλφαβητικό ευρετήριο Κρητικής Βιβλιογραφίας και άλλων πληροφοριών, που αφορούν την ιστορία της Κρήτης. Σήμερα βρίσκεται στη Βικελαία Βιβλιοθήκη και **είναι ανάγκη να εκδοθεί**, με την επιμέλεια ειδικού, σπουδαιότερο βοήθημα για όσους ασχολούνται με την έρευνα της Κρητικής ιστορίας.

Αλλ' ας επανέλθωμε στην εδώ — στο Ηράκλειο — σταδιοδρομία του Σταυρινίδη:

²) «Παρά την προσπάθειάν μου, όπως ανταποκριθώ όσο το δυνατόν πληρέστερον, εις την αναληφθείσαν υπ' εμού μεταφραστικήν εργασίαν, . . . δεν έτυχον της δεούσης κατανοήσεως εκ μέρους της προΐσταμένης μου αρχής . . . όπως με εφοδιάσει δια των απαιτουμένων βοηθημάτων, απαραίτητων δια την εργασίαν μου, ούτω δε ηναγκαζόμενη να αγοράσω ταύτα, δια των πόρων του γλίσχρου μισθού μου, του αντιστοιχούντος εις τον βαθμόν του . . . γραφέως, εις τον οποίον με υπεβίβασε η αρμοδία υπηρεσία. . .». (Βλ. Ν. Σταυρινίδη, Μεταφράσεις Τουρκικών ιστορικών εγγράφων, αφορώντων εις την Ιστορίαν της Κρήτης, τόμ. Α', σ. 1β').

«Καθιστώ δε γνωστόν, επί τη ευκαιρία ταύτη, ουχί μόνον προς τον τόσον αστόργως προς εμέ συμπεριφερθέντα Δήμον Ηρακλείου, αλλά και προς το σεβαστόν Υπουργείον Πολιτισμού και Επιστημών, ότι ανυπολόγιστος θα είναι η ζημία, ουχί μόνον δια την ιστορίαν της Κρήτης, αλλά και δια το έθνος ημών, εάν παραμεληθεί η περαιτέρω μετάφρασις των εναπομενόντων τουρκικών εγγράφων. . .».

Όπως ανέφερα και προηγουμένως, το ενδιαφέρον του Σταυρινίδη για την ιστορία της Κρήτης, τον έφερε στη Βιβλιοθήκη, αλλά και στο Μεταφραστικό Γραφείο Ηρακλείου, που συστεγαζόταν στο Υποθηκοφυλακείο Ηρακλείου, στο ισόγειο του Δικαστικού Μεγάρου.

Ο τότε διευθυντής του Γραφείου Γεώργ. Οικονομίδης εξετίμησε την τουρκομάθεια του νέου, και ενήργησε στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, στο οποίο υπαγόταν το Μεταφραστικό Γραφείο, για το διορισμό του Σταυρινίδη ως βοηθός του και μελλοντικός αντικαταστάτης του, δεδομένου ότι ο Οικονομίδης ήταν τότε περασμένης ηλικίας.

Έτσι διορίστηκε βοηθός του στο Μεταφραστικό Γραφείο, τον Ιούνιο του 1931. Αλλ' ας αφήσουμε τον ίδιο να διηγηθεί τις περιπέτειές του:

«... Έκτοτε η ζωή του γράφοντος — γράφει ο ίδιος στον Α' τόμο των Μεταφράσεων, σ. ιθ' — συνεδέθη με την υπηρεσίαν ταύτην και τας εξ αυτής προελθούσας καταστάσεις, ζωή μεστή πικριών, θλίψεων και απογοητεύσεων.

Από την πρώτην ημέραν αναλήψεως υπηρεσίας... αντελήφθην, ότι η υπηρεσία αύτη, ευρίσκετο, από τινων ήδη ετών, εις αντιδικίαν, μετά τινος κομματικού παράγοντος του Ηρακλείου³, διεκδικούντος, δια πλαστών, τίτλων μίαν μεγάλην έκτασιν ανταλλαξιμού περιουσίας, εις την περιφέρειαν του Ηρακλείου.

Εις τους τουρκικούς κώδικες του Κτηματολογίου, των φυλασσομένων εν τω Μεταφραστικῷ Γραφείῳ, και εις τους εν αὐτῷ τίτλους, κατέφευγε το Δημόσιον, προς απόδειξιν της ανταλλαξιμότητος της διεκδικουμένης εκτάσεως...

Ο επίλογος ὅλης αὐτῆς της ἀθλίας υποθέσεως υπῆρξεν να καταργηθῇ το Μεταφραστικόν Γραφεῖον Ηρακλείου, λόγω — δῆθεν — οικονομίων, μετά τας ἐκλογάς του 1933!!!

Επερωτήσεις εις την Βουλὴν και την Γερουσίαν... η ἐκ νέου ἀνάπτυξις παρὰ τοῖς αρμοδίῳις, της σπουδαιότητος του περιεχομένου των κωδικῶν και των καταστίχων του κτηματολογίου, η υπόδειξις διατηρήσεως του Γραφείου ως Αρχείου, ἀπέβησαν εις μάτην και το Γραφεῖον κατηργήθη ὀριστικῶς. Το περίεργον δε και ὄντως τραγελαφικόν ἦτο, ὅτι το υπουργεῖον ὥχλει πολλάκις τον γράφοντα, καίπερ ἐκτός υπηρεσίας διατελοῦντα, ὅπως τω χορηγῇ **αμισθί** διάφορα εν μεταφράσει ἔγγραφα, προς δικαίωσιν των ἀπόψεών του εν τοῖς δικαστηρίοις!»

Έτσι ο Σταυρινίδης στερήθηκε το γλίσχρο μισθό του, το **σαντακά**, ὁ-

³) του Κεφαλογιάννη, ὅπως μου εἶχε πεί.

πως τον έλεγε (sadaka = ελεημοσύνη), γιατί πραγματικά δεν ήταν μισθός, για την ανεκτίμητη μεταφραστική εργασία του...

Ένας γνωστός του — δεν ενθυμούμε το όνομά του — είχε μερικές κατσίκες και τον προσέλαβε γιδοβοσκό! για κάμποσο καιρό.

Την περίοδο εκείνη ο Μητροπολίτης Τιμόθεος Βενέρης άρχισε τη συγγραφή του ογκωδέστατου πολύτιμου βιβλίου του (600 σελίδες) **Το Αρκάδι δια των Αιώνων**, και χρειαζόταν μερικά τουρκικά έγγραφα, από τα **Τουρκικά Αρχεία Ηρακλείου και Ρεθύμνου**⁴ και ανέθεσε στο Σταυρινίδη να ασχοληθεί με την έρευνα στα Αρχεία αυτά και τη μετάφραση των σχετικών με το Αρκάδι εγγράφων. Για αμοιβή του — για την εργασία αυτή — ο Μητροπολίτης ανέλαβε να πληρώνει το φαγητό του, στο τότε εστιατόριο στο **Καμαράκι**, του Ξενοφ. Σπινθάκη!

Η εργασία κράτησε αρκετόν καιρό. Το βιβλίο τελείωσε τις παραμονές του Δευτέρου Παγκόσμιου Πολέμου και δεν κυκλοφόρησε στο εμπόριο, λόγω των γεγονότων. Ο Μητροπολίτης όταν τελείωσε η εργασία του Σταυρινίδη, εκτιμώντας πραγματικά τη σπουδαιότητα των εγγράφων του Ιεροδικείου Ηρακλείου, για την ιστορία της Κρήτης γενικά, αλλά και για να λυθεί και το ζήτημα της συντήρησης του πολύτιμου και μοναδικού μεταφραστή των, ενήργησε και προσλήφθηκε, **με ημερομίσθιο**, στο Δήμο ο Σταυρινίδης, για να μεταφράζει τουρκικά έγγραφα, της εκλογής του φυσικά,

⁴) Το Τουρκικό Αρχείο του Ρεθύμνου, το οποίο ταξινόμησε ο Σταυρινίδης, τότε που πήγε στο Ρέθυμνο (1937). Το Αρχείο αυτό ήταν αξιόλογο, για την περίοδο 1646-1669, πριν από την άλωση του Χάντακα. Όμως, μετά την Κατοχή, το 1945, οι άνδρες της Εθνικής Αντιστάσεως του Ρεθύμνου το διαρπάσαν και το πούλησαν στους παντοπώλες για... περιτύλιγμα! Διασώθηκε μόνο ένας τόμος, που βρέθηκε στα χέρια του Μητροπολίτη Τιμοθέου Βενέρη και τον παρέδωσε στο Τουρκικό Αρχείο Ηρακλείου, όπου βρίσκεται. Από τον τόμο αυτό προέρχονται οι μεταφράσεις 1-170 του Α' τόμου των Μεταφράσεων, (βλ. σ. 1-125).

Και στα Χανιά υπήρχε Τουρκικό Αρχείο αλλά κάηκε το 1897, όταν πυρπολήθηκε η πόλη από τους Τούρκους.

Και οι κώδικες του Μεταφραστικού Γραφείου Ηρακλείου έχουν την περιπέτειά των, όπως θα δούμε παρακάτω.

Δυστυχώς για την ιστορία της Δυτικής Κρήτης, νομών Χανίων και Ρεθύμνου τα Αρχεία της περιόδου της Βενετοκρατίας καταστράφηκαν επίσης, όταν καταλήφθηκαν οι πόλεις αυτές από τους Τούρκους το 1645 και 1646. Και έτσι η Ιστορία της Δυτικής Κρήτης είναι ελλιπής, τις κρίσιμες αυτές περιόδους, ενώ για την Κεντροανατολική Κρήτη διασώθηκαν τόσο το Δουκικό Αρχείο του Χάντακα, χάρη στη σύνεση του Φραγκ. Μοροζίνι, όσο και το Τουρκικό Αρχείο χάρη στο Σταυρινίδη, όπως θα δούμε παρακάτω.

που έπαιρνε από το Μεταφραστικό Γραφείο, που στεγαζόταν στο Υποθηκοφυλακείο Ηρακλείου.

Ο Δήμος ίδρυσε **«Μεταφραστική Υπηρεσία των Ιστορικών Χειρογράφων της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης**, δυνάμει του άρθρου 6, του Αναγκ. Νόμου 18-4-1935», — όπως αναφέρει ο ίδιος — ενώ η Βικελαία δεν είχε χειρόγραφα, ούτε ξενόγλωσσα για μετάφραση ούτε ελληνικά. Στην υπηρεσία αυτή διορίστηκε το Γενάρη του 1937, στον κατώτερο βαθμό της υπάλληλικής κλίμακας, και συνεπώς **με τον κατώτερο μισθό**, και μονιμοποιήθηκε ως τακτικός δημοτικός υπάλληλος.

Η εργασία των μεταφράσεων συνεχίστηκε έτσι μέχρι το 1941, οπότε άρχισαν οι βομβαρδισμοί των Γερμανών στην πόλη και παρέλυσαν όλες οι υπηρεσίες. Το Ηράκλειο ερημώθηκε. Οι κάτοικοι έφυγαν στις επαρχίες.

Ήλθε μαζί μου και με την οικογένειά μου φύγαμε για το Λασιθί, πεζοί, φυσικά. Όταν τελείωσε η Μάχη της Κρήτης γυρίσαμε, πάλι πεζοί. Πέρασαμε από την Αγκάραθο, όπου έμενε ο Μητροπολίτης Τιμόθεος Βενέρης. Την επομένη ήλθαμε στο Ηράκλειο, να δούμε τι απέγινε η Βιβλιοθήκη και το γραφείο του στο Δημαρχείο.

Ο Γερμανός σκοπός δεν μας άφησε να προχωρήσουμε. Και από τη ritirata του προμαχώνα Βιτούρη, βγήκαμε πίσω από το λεγόμενο σήμερα «Λόφο». Πήγαμε στη βιβλιοθήκη, που είχε γίνει «καταφύγιο» του Κοινού την ώρα των βομβαρδισμών και έπειτα στο Δημαρχείο να δει το Γραφείο του.

Στην είσοδο συναντήσαμε ένα Γερμανό αλεξιπτωτιστή να κατεβαίνει τη σκάλα. Ο Σταυρινίδης — ίσως για να δείξει τη γλωσσομάθειά του — τον ρώτησε *was machen sie hier?*, δηλαδή τι κάνετε εδώ; Ο Γερμανός δεν μίλησε και έφυγε.

Βγήκαμε στο Δημαρχείο. Είχε βομβαρδιστεί και κάηκαν τα γραφεία της Μηχανικής Υπηρεσίας, απέναντι από τον Άγιο Τίτο. Πήρε από το γραφείο του κάτι βιβλία και φύγαμε. Βγαίνοντας από το Δημαρχείο είδαμε τον αλεξιπτωτιστή με ένα υπαξιωματικό, που ερχόταν από το δρόμο του Αγ. Τίτου και έδειξε στον υπαξιωματικό το Σταυρινίδη. Έψαχνε την τσέπη του να πάρει το πιστόλι του. Αλλά για την καλή τύχη του Σταυρινίδη ήταν «παροπλισμένος». Η ώρα ήταν 2.30' μ.μ. και τον σήκωσε από την ανάπαυσή του, όταν του είπε ο στρατιώτης τι του συνέβη. Και έτσι γλύτωσε ο Σταυρινίδης από βέβαιο τουφεκισμό. Όμως του έδωσε ένα χαστούκι τόσο δυνατό, που η ρεπούμπλικα του Σταυρινίδη πετάχτηκε στον Άγιο Τίτο και τα βιβλία που κρατούσε σκορπίστηκαν στο δρόμο. Το μελάνιασμα στο πρόσωπό του διατηρούνταν μήνα.

ΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

Οι Γερμανοί, όπως θα θυμούνται αρκετοί ηλικιωμένοι σημερινοί Ηρακλειώτες, εγκατάστησαν τις υπηρεσίες των στη σημερινή Νομαρχία, το Δικαστικό Μέγαρο κ.λπ. και έδωξαν όλες τις ελληνικές υπηρεσίες, Νομαρχία, Δικαστήρια κ.λπ., οι οποίες εγκαταστάθηκαν στο μέγαρο Φυτάκη. Η υπηρεσία του Υποθηκοφυλακείου, που ήταν στο ισόγειο των Δικαστηρίων, δέξατο από την είσοδο, πήρε τα Αρχεία του Υποθηκοφυλακείου. Τους κώδικες του Μεταφραστικού Γραφείου τους εγκατέλειψαν, ως φαίνεται.

Μια μέρα έτυχε να περνούμε με το Σταυρινίδη από την πλατεία Δασκαλογιάννη και βλέπομε έξω από τη νότια είσοδο των Δικαστηρίων, πεταμένους σε σωρούς τους κώδικες του Ιεροδικείου! Ποιός τους πέταξε έξω; Οι υπάλληλοι του Υποθηκοφυλακείου ή οι Γερμανοί, όταν καταλάβαν το δωμάτιο; Αυτό μου είναι άγνωστο. Το ευτύχημα είναι ότι περάσαμε, ως φαίνεται, αμέσως και δεν πρόφθασαν να τους διαρπάσουν οι διάφοροι ⁵, όπως διαρπάσαν ολόκληρες βιβλιοθήκες και τις πούλησαν στα διάφορα οπωροπωλεία, παντοπωλεία για περιτύλιγμα ⁶.

Τότε οι Γερμανοί είχαν διορίσει δήμαρχο το δικηγόρο Μάνθο Πλεύρη, που ανήκε στο γερμανόφιλο Λαϊκό Κόμμα, όπως όλοι οι άλλοι, που συνεργάστηκαν με τον κατακτητή. Γνωστός μας, γιατί ασχολούνταν και με την ιστορία του τόπου, νομίζαμε ότι θα ενδιαφερόταν για τα μνημεία αυτά της Ιστορίας της Κρήτης, στην αιματοβαμμένη περίοδο της Τουρκοκρατίας, και θα ενδιαφερόταν για τη μεταφορά των και τη διαφύλαξή των. Όμως, όχι μόνο δεν έδειξε κανένα ενδιαφέρον, αλλά μας είπε ότι **«τώρα θα αρχίσει νέα ιστορία της ανθρωπότητας»** — φυσικά του Γ' Ράιχ — **και οι άλλες ιστορίες και τα αρχεία των είναι άχρηστα** ⁷.

Ύστερα απ' αυτά βρήκαμε ένα χειραμάξιο με τον άνθρωπό του και τα

⁵) Όμως ο Σταυρινίδης διαπίστωσε αργότερα, ότι έλειπαν «ο μεγίστης σπουδαιότητας δερματόδετος κώδιξ, όστις περιελάμβανε το μακροσκελές αφιερωτήριο του πορθητή (του Μεγάλου Κάστρου, Κιοπρουλή Φαζίλ Αχμέτ πασά, και άλλα αφιερωτήριά του προς ευαγή ιδρύματα, που είχε ιδρύσει, εις τας κατακτηθείσας υπ' αυτού πόλεις, εις Αυστρίαν, Ουγγαρίαν, Πολωνίαν, Σερβίαν κ.λπ.», (τόμ. Α', σ. κα').

⁶) Τις μέρες εκείνες πήγα να αγοράσω κάτι, από το παντοπωλείο κάποιου Μαυράκη και πήγε να κόψει χαρτί για περιτύλιγμα από ένα βιβλίο, που ήταν στον πάγκο του. Τον πρόλαβα. Και βλέπω τον Ια τόμο του πολύτιμου βιβλίου του G. Gerola, *Monumenti Veneti Nell' isola di Creta*. Το αγόρασα. Τους υπόλοιπους τόμους Ιβ, Β', Γ' και Δ' μου έστειλε αργότερα το Ιστιτούτο Βένετο.

⁷) Ο Σταυρινίδης αναφέρει το γεγονός: «Απετάνθημεν αμέσως αμφοτέροι, εις τον τότε υπό των Γερμανών διορισθέντα δήμαρχον Ηρακλείου, όστις αλλόφρων μας εξεδίωξεν εκ του γραφείου του, λέγων, ότι η ανθρωπότης δεν έχει πλέον ανάγκην αρχείων και ιστορίας, διότι τώρα αρχίζει νέα ιστορική περίοδος! . . . (Α', σ. κα').

μεταφέραμε στη Βιβλιοθήκη, στη στοά του «δημοτικού μεγάρου Ακτάρικα», όπου στεγαζόταν τότε. Φυσικά με έξοδά μας.

Για να μη τα αφίσουμε στην υγρασία του πατώματος να σαπίσουν, μαζέψαμε από τα ερείπια των βομβαρδισμών, που ήταν ακόμη στους δρόμους, διάφορα ξύλα από πόρτες, παράθυρα κ.λπ., βρήκαμε και ένα ξυλουργό και έφτιαξε μερικές πρόχειρες προθήκες στα μέτρα των ιδιομορφών κωδίκων, τις οποίες τοποθετήσαμε στο βάθος του αναγνωστηρίου.

Από τότε (1941) πέρασαν τόσα χρόνια και δεν βρέθηκε ένας δήμαρχος να επισκεφθεί το έκτοτε ονομαζόμενο **Τουρκικόν Αρχείον Ηρακλείου**, για να δει τι γίνεται με αυτό το Αρχείο, να φροντίσει για τη φύλαξή του, σε προθήκες ανάλογες της ιστορικής σπουδαιότητάς του!

Στις πολύ πρόχειρες και άθλιες αυτές προθήκες ήταν, μέχρι τελευταία, οι πολύτιμοι κώδικες, όπως θα θυμούνται όσοι επισκεφτόταν το Σταυρινίδη, στη σημερινή «ΑΙΘΟΥΣΑ ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ», όπως την ονόμασε ο φίλος κ. Νικ. Γιανναδάκης, σημερινός έφορος της Βιβλιοθήκης. Αληθινό μνημείο, όπου έζησε και εργάστηκε ο Σ. τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Σήμερα οι κώδικες βρίσκονται σε σύγχρονες προθήκες σε ιδιαίτερο τμήμα της σημερινής «Βικελαίας», χάρη στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον της Δημοτικής Αρχής, και μάλιστα του τότε Δημάρχου Μαν. Καρέλλη.

Αλλά στις προθήκες αυτές, στο αναγνωστήριο της Βιβλιοθήκης, το Τουρκικό Αρχείο απείλησε ένας μεγαλύτερος κίνδυνος ολοκληρωτικής καταστροφής.

Όταν ο Ερυθρός Σταυρός έστειλε στο Ηράκλειο, με το πλοίο «**Καμέλια**» σιτηρά, όσπρια και λοιπά τρόφιμα, οι αρμόδιοι χρησιμοποίησαν και τη Βιβλιοθήκη, ως χώρο για την αποθήκευσή των. Στην είσοδο του αναγνωστηρίου άνοιξαν στο τσιμεντένιο πάτωμα μια τρύπα, απ' όπου έχυναν το σιτάρι στο υπόγειο της Βιβλιοθήκης. Τα όσπρια, ρίζι, ζάχαρι κ.λπ. ήταν στα σακκιά και τα τοποθέτησαν, ακριβώς πάνω στις πρόχειρες αυτές προθήκες, όπου ήταν οι κώδικες του Τουρκικού Αρχείου.

Σε μια αεροπορική επιδρομή της αγγλικής αεροπορίας της γνωστής R.A.F. (Royal Air Force), στην πόλη, χωρίς να λάβουν υπόψη τους κατοίκους, ως να μη τους έφτανε η πείνα, η δυστυχία, οι τουφεκισμοί των Γερμανών, και οι καταστροφές των στούκας! Τότε βομβαρδίστηκε και το κατάστημα της Εθνικής Τράπεζας, στη γωνία των οδών Μαρτύρων 25 Αυγούστου - Επιμενίδου.

Μια βόμβα έπεσε πάνω στη Βιβλιοθήκη, μπήκε από τα ανατολικά παράθυρα του αναγνωστηρίου και σταμάτησε επάνω στα τσουβάλια των οσπρίων, χωρίς να εκραγεί! Τρεις ημέρες δεν τολμούσε κανένας να περάσει από τη στοά της Βιβλιοθήκης και τους γύρω δρόμους, από φόβο μήπως εκραγεί. Στο τέλος βρήκαν ένα κρατούμενό των από τη Χρυσοπηγή, γνω-

στός με το παρανόμι Ανύχης, για να σηκώσει τη βόμβα με την υπόσχεση να τον απολύσουν έπειτα, τη μεταφέραν μακριά από κατοικημένο χώρο και την κατάστρεψαν.

Έτσι σώθηκε για άλλη μια φορά το Τουρκικό Αρχείο Ηρακλείου.

Ο ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ ΟΡΕΙΒΑΤΗΣ

Ο Σταυρινίδης όλα αυτά τα χρόνια, μέχρι το 1941, που μετάφρασε το σύνολο σχεδόν των εγγράφων, των δημοσιευθέντων στους τόμους Α' - Ε' των Μεταφράσεων, τις Κυριακές και τις εορτές, θέλοντας να γνωρίσει, περπατώντας, τη δεύτερη πατρίδα του, την Κρήτη, έγινε μέλος του Ορειβατικού Συνδέσμου Ηρακλείου και περπάτησε με τους Ορειβάτες το μεγαλύτερο μέρος της Κρήτης. Βέβαια όχι μόνο για ψυχαγωγία, αλλά, κυρίως, να μελετήσει τα ιστορικά μέρη, για τα οποία είχε διαβάσει στα μεταφραζόμενα έγγραφα, είτε στα ιστορικά βιβλία, ελληνικά και ξενόγλωσσα, που διάβαζε, και να διαπιστώσει την ακρίβεια των πληροφοριών του, παίρνοντας σημειώσεις.

Λίγοι, γέννημα και θρέμμα Κρητικοί, έχουν περπατήσει την Κρήτη, κυρίως την Κεντροανατολική, όπως ο Σταυρινίδης. Ελάχιστα είναι τα χωριά και τα μετόχια, που δεν έχει επισκεφθεί.

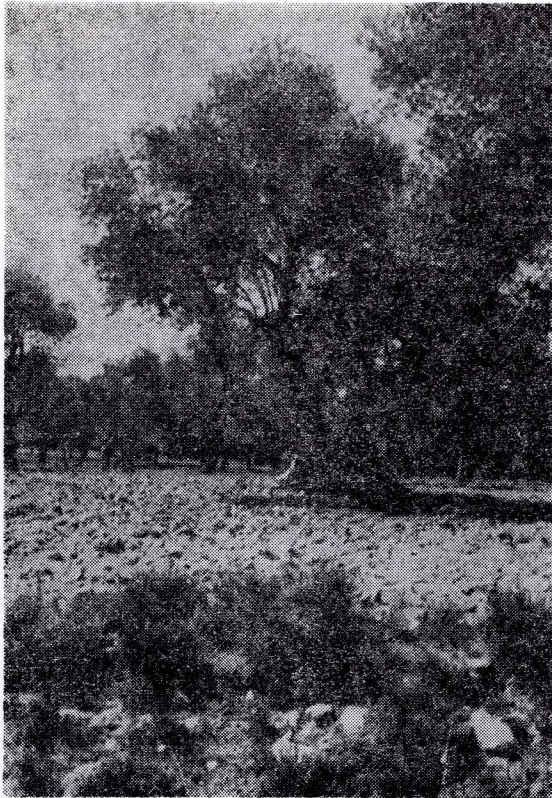
Από την αρχή των μεταφράσεων του ένα ιστορικό πρόσωπο, από το χωριό Μαργαρίτες Μυλοποτάμου, που αναφέρεται στα πρώτα έγγραφα που μετέφρασε, από τον μοναδικό κώδικα του Ιεροδικείου Ρεθύμνου, που σώθηκε — δημοσιεύτηκαν στον Α' τόμ., σ. 48, 52 και στο Β', σ. 20, 105, 244, 262, το αναφέρει και ο Μπουνιαλής στον «Κρητικό Πόλεμο» σ. 536 και ο Ψιλάκης στην Ιστορία της Κρήτης, τόμ. Γ', σ. 61 και 1348 νέα έκδοση —, είναι ο Ανδρέας Μηλιώτης. Γι' αυτόν έχει δημοσιεύσει στα «Κρητικά Χρονικά» (τόμ. Β', σ. 546 εξ.) τη μελέτη: **Ανδρέας Μηλιώτης, Πρώτος «Γραμματικός της Πόρτας» εν Κρήτη**, όπου δημοσιεύονται τα σχετικά τουρκικά έγγραφα, με επεξηγηματικές υποσημειώσεις.

Το όνομά του ήταν **Ανδρέας Μηλιώτης**. Αφού διασταύρωσε τις πληροφορίες αυτές, που συμπληρώνουν η μια την άλλη, πήγε στο χωριό του Μαργαρίτες. Όπως αναφέρει ο ίδιος: «Δι' επιτοπίου ερεύνης εξηκρίβωσα, ότι σώζεται εισέτι η περί Μηλιώτη παράδοσις. Το μνημονευθέν ελαιόδενδρον⁸ ευρίσκεται εις την άκραν μεγάλου ελαιώνος, παρά την παλαιάν οδόν από Πέραμα εις Μαργαρίτες. Τα ερείπια της οικίας Μηλιώτη, το «αρχοντικό α-

⁸) «Το ελαιόδενδρον, από του οποίου ο υπέρ Πατρίδος μάρτυς, μιμούμενος τον Κύριον και Σωτήρα αυτού, εκρεμμάσθη, φέρει εισέτι το όνομα του εθνικού μάρτυρος. **Η κρεμάλια του Μηλιώτη**». (Βλ. Β. Ψιλάκη, Ιστορία της Κρήτης Γ', 61 (1348)).

λώνι» και το «αρχοντικό περιβόλι», δεικνύουν και σήμερα οι χωρικοί»⁹.

Αναφέρω την περίπτωση Μηλιώτη, για να τονίσω ιδιαιτέρως τον επιστημονικό, εξονυχιστικό τρόπο, με τον οποίο εργαζόταν ο Σταυρινίδης,

Εικ. 1.— Η ελιά του Μηλιώτη εις Μαργαρίτες.

τόσο στις μεταφράσεις, όσο και σε όλες τις μελέτες, που έχει δημοσιεύσει. Με την επιμονή του και την έρευνά του αναζητούσε ό,τι — πιθανόν — είχε δημοσιευθεί σχετικά με το θέμα του, στην προσιτή του βιβλιογραφία,

⁹) Ο Σταυρινίδης πήρε φωτογραφία της ελιάς «η κρεμάλα του Μηλιώτη», αυτή που δημοσιεύεται εδώ, την οποία μου έδωσε τότε. Δεν ξέρω γιατί δεν την δημοσίευσε στη μελέτη του στα «Κρητ. Χρονικά». Πιστεύω να ξαναγύρισε μετά με τον Ορειβατικό και την πήρε κάποιος ορειβάτης αργότερα.

Όπως φαίνεται στη φωτογραφία, όλα τα ελαιόδενδρα του ελαιώνα είναι νέα δένδρα, ενώ «η κρεμάλα του Μηλιώτη», όπως δείχνει ο κορμός στο έδαφος, είναι δένδρο αιώνων, από την εποχή της Βενετοκρατίας, την οποία διατήρησαν — πιθανότατα — σεβόμενοι τη μνήμη του Μηλιώτη, του υπέρ Πατρίδος μάρτυρος, όπως τον έχει χαρακτηρίσει ο Ψιλάκης.

ελληνική και ξενόγλωσση. Φαίνεται άλλωστε και από τη βιβλιογραφία, την οποία παραθέτει στις μεταφράσεις και στις μελέτες του.

Ο Ορειβατικός Σύνδεσμος Ηρακλείου, εκτιμώντας τη σπουδαιότητα

Εικ. 2.— Αθήνα 30 Δεκ. 1976. Προπύλαια της Ακαδημίας, εκ δεξιών προς τα αριστερά Ιω. Τσαμπάρλάκης, Νικ. Σταυρινίδης, Στέργ. Σπανάκης.

και ανεπανάληπτη προσφορά του Σταυρινίδη στην ιστορία της Κρήτης την περίοδο της Τουρκοκρατίας, αλλά και τον ίδιο ως άνθρωπο και φίλο, οργάνωσε μια σεμνή τελετή στο Κέντρο Νεότητας του Αγ. Τίτου, το Μάιο του 1983. Ο πρόεδρος του Συλλόγου του επέδωσε σχετικό δίπλωμα και μετάλλιο. (Βλ. σχετικό χρονικό στην εφημερίδα «Πατρίς», αριθ. φύλ. 11.047, 31-5-1983).

Και με την ευκαιρία αυτή ας αναφέρω εδώ και τις άλλες επιβραβεύσεις του Σταυρινίδη, για το έργο του:

Και πρώτα της Ακαδημίας των Αθηνών.

1) Στην επίσημη τελετή, που γίνεται κάθε χρόνο στις 30 Δεκεμβρίου στην Ακαδημία, ο επίσημος τίτλος που δόθηκε στο Σταυρινίδη αναφέρει:

Τύχη αγαθή
έδοξε τη Ακαδημία Αθηνών
Νικόλαον Σταυρινίδη
βραβεύσαι

... μετ επιστήμης πολλής και κόπου ... συνεβάλετο προς την της Ιστορίας της Κρήτης γνώσιν. ...

30 Δεκεμβρίου 1976

Και ως έπαθλον επιταγή 100.000 δραχ.

Η βράβευση από την Ακαδημία οφείλεται στο ενδιαφέρον του φίλου συμπολίτη κ. Ιωάννη Τσαμπαρλάκη, οφθαλμιάτρου.

2) Το Δεκέμβριο του 1981, με **«ασυνήθη πρωτοβουλία»** — όπως τη χαρακτήρησε ο ομιλητής Θ. Δ. — **του Τμήματος Ανατολικής Κρήτης του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος**, οργανώθηκε τελετή, στην αίθουσα του Εμποροβιομηχανικού Επιμελητηρίου, για να τιμηθούν οι τρεις Κρητολόγοι Νικόλαος Σταυρινίδης, Στέργιος Σπανάκης και Λευτέρης Πλατάκης — κατά τα πρεσβεία, κατά την έκφραση του ομιλητή κ. Θεοχ. Δετοράκη — για το επιστημονικό έργο τους ... και προ παντός και κυρίως για το επιστημονικό ήθος, τη σπάνια μα και απαραίτητη για τον αληθινό επιστήμονα αφοσίωση στην επιστήμη του, χωρίς κομπασμούς, χωρίς επιδεικτική τάση, χωρίς την επιδίωξη χρήματος ή κενής και κοινής δόξας. Στα πρόσωπά των τιμάται ο σεμνός και αθόρυβος επιστημονικός μόχθος, που δημιουργεί χωρίς να προκαλεί, ... Ζουν σε άλλες εποχές, ονειροπόλοι, αθεράπευτα ασυγχρόνιστοι ... Υπηρετούν τη γνώση με ζήλο ένθερμο, που δεν τον μαραίνει το βάρος των χρόνων, με συνέπεια και πίστη θρησκευτική... (Αποσπάσματα από την ομιλία του κ. Θεοχ. Δετοράκη, καθηγητή Πανεπιστημίου Κρήτης, (Βλ. περ. «Αμάλθεια», τεύχη 50-51, σ. 5-16).

3) Ο Δήμος Ηρακλείου — ύστερα από μισό αιώνα, που είχε ζήσει και εργαστεί, ως δημοτικός υπάλληλος με τον κατώτατο βαθμό, με μισθό πείνας, το **σαντακά** = ελεημοσύνη, (όπως τον έλεγε συνήθως τούρκικα), χωρίς να δίδει καμμιά σημασία στη σπουδαιότητα, για την ιστορία της Κρήτης, ανεκτίμητη και μοναδική εργασία του, — που **δεν θα μπορέσει άλλος να συνεχίσει, όπως αυτός** — εδέησε, επί τέλους, χάρη στο ενδιαφέρον για το έργο του, του Δημοτικού Συμβολίου του 1985 και μάλιστα του Δημάρχου Μανόλη Καρέλλη, να τιμήσει το Σταυρινίδη, αναγνωρίζοντας την πολύμο-

χθη και πολύτιμη προσφορά του στην ιστορία της Κρήτης, και να του απονέμει τιμητικό Δίπλωμα και επιταγή με συμβολικό χρηματικό ποσό, κατά την τελετή, που οργανώθηκε από το Δήμο, στην αίθουσα «Θεοτοκόπουλος», της «Βικελαίας» Δημοτικής Βιβλιοθήκης.

ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ

Ο Σταυρινίδης ήξερε, φυσικά, ότι όσα χρόνια και να ζούσε δεν ήταν δυνατόν να μεταφράσει, τουλάχιστο τα σπουδαιότερα και πλέον ενδιαφέροντα την ιστορία της Κρήτης έγγραφα. Και είχε τόσο συνδέσει τον εαυτό του με το Τουρκικό Αρχείο, ώστε ενδιαφέρθηκε και για ... το μέλλον του Αρχείου αυτού. Ήθελε να βρει ένα παιδί, από οικογένεια τουρκομαθών γονέων, να το διδάξει ο ίδιος την τουρκική γραφή, να τον εισάγει στον τρόπο της μετάφρασης των κωδίκων του Ιεροδικείου και γενικά τον τρόπο της έρευνας.

Και βρήκε τον Παύλο Χιδίρογλου, γιό του παπά Χιδίρογλου, που ήξερε λίγα τούρκικα, αφού οι γονείς του μιλούσαν τη γλώσσα αυτή. Για κάμποσο καιρό τον τελειοποίησε στη γλώσσα αυτή και του έμαθε την παλαιά τουρκική γραφή του αραβοπερσικού ιδιώματος — όπως έλεγε — και εφρόντισε, μέσω της Γερμανικής Πρεσβείας, να πάει στη Γερμανία για να ολοκληρώσει τις σπουδές του.

Το παιδί πήγε πραγματικά στη Γερμανία, έμαθε καλά τα τούρκικα και συγχρόνως τη γερμανική γλώσσα. Γύρισε στο Ηράκλειο, για να διοριστεί βοηθός του Σταυρινίδη στο Τουρκικό Αρχείο.

Ο Δήμος δεν ενδιαφέρθηκε και ο Χιδίρογλου πήγε στην Κύπρο — ζούσε ακόμη ο Μακάριος — και τον προσέλαβε στην υπηρεσία του. Υπάρχει, ως φαίνεται, παρόμοιο Αρχείο Τουρκικών εγγράφων, τα οποία μετέφραζε και μάλιστα εξεδόθησαν ένας τόμος, τον οποίο μου έστειλε ο κ. Χιδίρογλου, και τον οποίο παρέλαβε τελευταία η Βικελαία Βιβλιοθήκη, μεταξύ των άλλων βιβλίων μου.

Στις 7 Οκτ. 1973 έγινε από τη Χούντα του Ιωαννίδη η απόπειρα δολοφονίας του Μακαρίου. Ο Χιδίρογλου, που έζησε ο ίδιος το δράμα μέσα στο μέγαρο της Αρχιεπισκοπής, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την υπηρεσία του και την Κύπρο. Ήλθε στο Ηράκλειο με την οικογένειά του με τα δυο παιδιά, οικογενειάρχης πιά, με την ελπίδα να προσληφθεί, τουλάχιστο τότε, στην υπηρεσία του Τουρκικού Αρχείου.

Ο Δήμος — Δήμαρχος τότε ο Μαν. Καρέλλης — ήθελε να τον προσλάβει, αλλά με τον κατώτατο βαθμό της υπαλληλικής κλίμακας του Δήμου, δηλαδή με μισθό πείνας για ένα οικογενειάρχη, αλλά κυρίως για ένα επι-

στήμονα, με ειδικές γνώσεις, με ειδική υπηρεσία, που δεν υπήρχε κανείς άλλος με τα προσόντα αυτά αλλά και την πείρα, που είχε αποκτήσει στην Κύπρο, στην ίδια δουλειά!

Ο Χιδίρογλου, φυσικά, δεν ήταν δυνατόν να δεχθεί, και μάλιστα με τις οικογενειακές ανάγκες, για την οικογένειά του. Διορίστηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών, όπου υπηρετεί μέχρι σήμερα.

Η αποτυχία αυτή επίκρανε το Σταυρινίδη φυσικά, αλλά δεν τον αποθαρρύνει. Στην τελετή που οργάνωσε ο Ορειβατικός Σύνδεσμος Ηρακλείου, για να τον τιμήσει, όπως αναφέρω προηγουμένως, το 1983, ο Σταυρινίδης είπε, μεταξύ των άλλων: «Σκέπτομαι ελεύθερα και ελεύθερα μιλώ. Δουλεύω δωρεάν. Δεν θέλω λεφτά. Μόνο ένα άνθρωπο να συνεχίσει...» και άρχισε να κλαίει... Τότε πρόσεξε ένα νέο παιδί, που καθόταν απέναντί του και είπε: «ο νέος αυτός έχει τουρκόφωνους γονείς και θα μπορούσε να μάθει τούρκικα...». Ο νέος ήταν ο Κωστ. Αρχοντάκης. (Βλ. και εφημ. «Πατρίς» 31 - 5 - 1983).

Αυτό ήταν! Όπως ήταν επόμενο κανείς δεν ενδιαφέρθηκε με το θέμα. Εάν ο Δήμος ενδιαφερόταν πραγματικά, για τον αντικαταστάτη του υπερχήλικα πια Σταυρινίδη και τη συνέχιση των μεταφράσεων του Τουρκικού Αρχείου, αμέσως τότε μπορούσε να αναλάβει την εκπαίδευση του παιδιού αυτού, με τη συμφωνία να προσληφθεί στο Δήμο, να συνεχίσει την μεταφραστική εργασία του Σταυρινίδη.

«... Δεν γνωρίζω δε ποία έσεται η τύχη του πλουσιωτάτου τούτου αρχαιικού υλικού, όταν ο υποφαινόμενος αποσυρθεί τελείως από το Αρχείο του. Καθιστώ δε γνωστόν, επί τη ευκαιρία ταύτη, ουχί μόνον προς τον τόσον αστόργως προς εμέ συμπεριφερθέντα Δήμον Ηρακλείου, αλλά και προς το σεβαστόν υπουργείον Πολιτισμού και Επιστημών, ότι ανυπολόγιστος θα είναι η ζημία, ουχί μόνο δια την ιστορίαν της Κρήτης αλλά και δια το έθνος ημών, εάν παραμεληθεί η περαιτέρω μετάφρασις των εναπομενόντων τουρκικών εγγράφων. Σημειώ και τούτο, ότι μετά το 1764, ηκολούθησαν λίαν σημαντικά γεγονότα, ουχί μόνον εν Κρήτη αλλά και εις την άλλην Ελλάδα, όπως π.χ. τα Ορλοφικά εν Ελλάδι, η Επανάστασις του Δασκαλογιάννη εν Κρήτη κατά το 1770, η τελεία καταστροφή τότε της επαρχίας Σφακιών...». (Βλ. Μεταφράσεις Τουρκικών Ιστορικών Εγγράφων, Τόμ. Α', σ. 1β').

Κι έτσι στο Τουρκικό αρχείο Ηρακλείου (το Τ.Α.Η.) έβαλαν λουκέτο. Ευτυχώς ο σημερινός έφορος της Βικελαίας Βιβλιοθήκης εφρόντισε για την ασφαλή φύλαξη των κωδίκων του Ιεροδικείου και ίσως καμμιά φορά μπορεί να βρεθεί κάποιος δήμαρχος να απασχοληθεί στα σοβαρά, για τη συνέχεια του ανεπανάληπτου έργου του Σταυρινίδη.

Ο Νικ. Γιανναδάκης εφρόντισε επίσης και εφωτογραφήθηκαν σε μικρο-φίλμ τα έγγραφα των κωδίκων, για την ασφάλεια των εγγράφων σε περίπτωση κινδύνου.

Τις γλώσσες Ιταλική και Γερμανική ο Σταυρινίδης τις έμαθε εδώ στο Ηράκλειο. Τη δεκαετία του '30 η Ιταλία είχε ιδρύσει εδώ Σχολείο, για την εκμάθηση της ιταλικής στα παιδιά ιταλικών οικογενειών του Ηρακλείου. Αλλά δεχόταν και Κρητικούς, που είχαν την έφεση να μάθουν ιταλικά. Πολλοί Ηρακλειώτες και Ηρακλειώτισσες παρακολούθησαν στη σχολή αυτή μαθήματα ιταλικής, δωρεάν εννοείται, και μεταξύ αυτών και ο υπογράφων το παρόν.

Δασκάλα ήταν η Maria Corpi, γέννημα και κάτοικος Ηρακλείου. Πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρχαν τότε μερικές οικογένειες Ιταλών, εγκαταστημένες μόνιμα στο Ηράκλειο.

Το σχολείο ήταν στην οδό Βύρωνος, απέναντι από το σπίτι του τότε προξένου της Αγγλίας Μιχ. Ηλιάδη. Στην αείμνηστη — για μένα — signorina Corpi, οφείλω την εισαγωγή μου στην ιταλική γλώσσα. Πέθανε μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, στη Ρώμη ή στην Αθήνα (?).

Το 1934 ή 1935, που ο Σταυρινίδης εργαζότανε στο Δήμο, αποφάσισε να μάθει και τα ιταλικά. Τον πήρα μαζί μου στο ιταλικό σχολείο, όπου φοιτήσαμε μαζί μέχρι την κήρυξη του πολέμου, οπότε έκλεισε το σχολείο.

Τα ίδια χρόνια ήταν στο Ηράκλειο Ελληνογερμανικός Σύνδεσμος, Verein, όπου παραδίδονταν μαθήματα γερμανικής γλώσσας από τον Dr. Alexander Steinmetz. Το 1937 ή '38 τον αντικατάστησε ένας νέος, ο Τζούρεν, που συνέχισε να κάνει μαθήματα γερμανικής γλώσσας. Σ' αυτόν παρακολουθήσαμε μαθήματα γερμανικής με το Σταυρινίδη, στο σπίτι του, στην οδό Κυδωνίας, όπου έμενε με την οικογένειά του. Αλλά μόλις κηρύχτηκε ο πόλεμος έκλεισε το σχολείο και ο «δάσκαλος» εκδήλωσε την πραγματική του αποστολή, ως αξιωματικός της Βέρμαχτ!

Ύστερα από τη Μάχη της Κρήτης και τα επακολουθήσαντα εγκλήματα των Ναζί το μίσος μου εκδηλώθηκε και στη γλώσσα και πέταξα τα γερμανικά βιβλία. Αργότερα το μετανόησα αλλά ήταν αργά.

Ο Σταυρινίδης την περίοδο της Κατοχής εγκατέλειψε τις μεταφράσεις και εργάστηκε, με τα λίγα γερμανικά του, σε μια γερμανική αποθήκη υλικών — lager — που ήταν στον Κατσαμπά. Έτσι έλυσε το πρόβλημα της διατροφής, που ήταν τότε η κύρια απασχόληση του πληθυσμού, αλλά, συγχρόνως τελειοποίησε τα γερμανικά του αρκετά. Μετά τον πόλεμο επέστρεψε στο γραφείο του, αλλά αντί μεταφράσεως έκανε μαθήμα-

τα γερμανικής, που του απέδιδαν πολλαπλάσια από το «σαντακά». Εκέρδωσε και αρκετά από την πώληση υλικών, της Lager, που άφισαν οι Γερμανοί. Αλλά απειλήθηκε από τους Μπαντουβάδες και λοιπούς αντάρτες που θέλαν να πάρουν τα υλικά της Lager, και ζήτησε άσυλο και προστασία στο σπίτι του μακαρίτη Γιάννη Μουρέλλου.

Έτσι, εκτός των άλλων, και οι αντίξοες αυτές περιστάσεις συνέτειναν, ώστε τα παραγωγικά χρόνια του Σταυρινίδη πέρασαν, χωρίς να μπορέσει να αποδώσει σε μετάφραση πολυτιμότεα έγγραφα, ζωντανές σελίδες της Ιστορίας της Κρήτης, όπως ο Κατάλογος των Θυσιών κ.λπ.

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Αναφέρω προηγουμένως ότι, τα χρόνια που εργαζόταν ο Σταυρινίδης στο γραφείο του στη Βικελαία Βιβλιοθήκη, ποτέ δεν τον επισκέφτηκε κανείς δήμαρχος να δει, τι κάνει αυτός ο υπάλληλος, ποιά είναι η εργασία του και τι είναι αυτό το «Τουρκικό Αρχείο Ηρακλείου».

Και αφού δεν τους απασχόλησε αυτό πως ήταν δυνατόν να σκεφθούν, ότι πρέπει να εκδοθούν οι μεταφράσεις αυτών των εγγράφων, να μάθουν αν αξίζει να συνεχίσει ο Δήμος τη «δαπάνη» αυτή.

Αυτό που παρέλειψε ο Δήμος Ηρακλείου 40 χρόνια το πραγματοποιήσει η... Χούντα...

«Ουδέν κακόν αμιγές καλού», αλλά όχι πάντοτε, φυσικά.

Ο Λασιθιώτης υποστράτηγος κ. Αριστείδης Πετράκης, που είχε διοριστεί τότε δήμαρχος Ηρακλείου, επισκέφτηκε τις διάφορες υπηρεσίες του Δήμου, για να κατατοπιστεί και να ενημερωθεί, και δεν παρέλειψε να επισκεφθεί και τη Βικελαία Βιβλιοθήκη και το Τουρκικό Αρχείο.

Ο Σταυρινίδης δεν παρέλειψε να τον ενημερώσει τόσο για τη σπουδαιότητα των τουρκικών εγγράφων — πηγή αναμφισβήτητη για την ιστορία της Κρήτης κατά την Τουρκοκρατία — παρουσιάζοντας μεταφράσεις των εγγράφων αυτών, που πρέπει να εκδοθούν, για να γίνουν κτήμα των ασχολουμένων με την ιστορία της Κρήτης.

Τις μέρες εκείνες είχαν έλθει στο Ηράκλειο ο υπουργός Πολιτισμού και Επιστημών Κωνστ. Παναγιωτάκης — η καταγωγή του μου είναι άγνωστη —, ο οποίος επισκέφθηκε το Δήμο. Ο δήμαρχος κ. Πετράκης βρήκε την κατάλληλη ευκαιρία να οδηγήσει τον επισκέπτη του και στο Τουρκικό Αρχείο, φυσικά.

Ο Σταυρινίδης παρουσίασε στον υπουργό τη μεταφραστική εργασία του, που περίμενε την έκδοσή της. Ο υπουργός εκτίμησε τη σπουδαιότητα των ιστορικών τουρκικών εγγράφων, και, με τη συμπαράσταση και του δημάρχου, υποσχέθηκε να διαθέσει το υπουργείο του τα απαιτούμενα οι-

Ο Νικ. Γιανναδάκης εφρόντισε επίσης και εφωτογραφήθηκαν σε μικροφίλμ τα έγγραφα των κωδίκων, για την ασφάλεια των εγγράφων σε περίπτωση κινδύνου.

Τις γλώσσες Ιταλική και Γερμανική ο Σταυρινίδης τις έμαθε εδώ στο Ηράκλειο. Τη δεκαετία του '30 η Ιταλία είχε ιδρύσει εδώ Σχολείο, για την εκμάθηση της ιταλικής στα παιδιά ιταλικών οικογενειών του Ηρακλείου. Αλλά δεχόταν και Κρητικούς, που είχαν την έφεση να μάθουν ιταλικά. Πολλοί Ηρακλειώτες και Ηρακλειώτισσες παρακολούθησαν στη σχολή αυτή μαθήματα ιταλικής, δωρεάν εννοείται, και μεταξύ αυτών και ο υπογράφων το παρόν.

Δασκάλα ήταν η Maria Corpi, γέννημα και κάτοικος Ηρακλείου. Πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρχαν τότε μερικές οικογένειες Ιταλών, εγκαταστημένες μόνιμα στο Ηράκλειο.

Το σχολείο ήταν στην οδό Βύρωνος, απέναντι από το σπίτι του τότε προξένου της Αγγλίας Μιχ. Ηλιάδη. Στην αειμνηστή — για μένα — signorina Corpi, οφείλω την εισαγωγή μου στην ιταλική γλώσσα. Πέθανε μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, στη Ρώμη ή στην Αθήνα (?).

Το 1934 ή 1935, που ο Σταυρινίδης εργαζότανε στο Δήμο, αποφάσισε να μάθει και τα ιταλικά. Τον πήρα μαζί μου στο ιταλικό σχολείο, όπου φοιτήσαμε μαζί μέχρι την κήρυξη του πολέμου, οπότε έκλεισε το σχολείο.

Τα ίδια χρόνια ήταν στο Ηράκλειο Ελληνογερμανικός Σύνδεσμος, Verein, όπου παραδίδονταν μαθήματα γερμανικής γλώσσας από τον Dr. Alexander Steinmetz. Το 1937 ή '38 τον αντικατάστησε ένας νέος, ο Τζούρεν, που συνέχισε να κάνει μαθήματα γερμανικής γλώσσας. Σ' αυτόν παρακολουθήσαμε μαθήματα γερμανικής με το Σταυρινίδη, στο σπίτι του, στην οδό Κυδωνίας, όπου έμενε με την οικογένειά του. Αλλά μόλις κηρύχτηκε ο πόλεμος έκλεισε το σχολείο και ο «δάσκαλος» εκδήλωσε την πραγματική του αποστολή, ως αξιωματικός της Βέρμαχτ!

Ύστερα από τη Μάχη της Κρήτης και τα επακολουθήσαντα εγκλήματα των Ναζί το μίσος μου εκδηλώθηκε και στη γλώσσα και πέταξα τα γερμανικά βιβλία. Αργότερα το μετανόησα αλλά ήταν αργά.

Ο Σταυρινίδης την περίοδο της Κατοχής εγκατέλειψε τις μεταφράσεις και εργάστηκε, με τα λίγα γερμανικά του, σε μια γερμανική αποθήκη υλικών — lager — που ήταν στον Κατσαμπά. Έτσι έλυσε το πρόβλημα της διατροφής, που ήταν τότε η κύρια απασχόληση του πληθυσμού, αλλά, συγχρόνως τελειοποίησε τα γερμανικά του αρκετά. Μετά τον πόλεμο επέστρεψε στο γραφείο του, αλλά αντί μεταφράσεως έκανε μαθήμα-

τα γερμανικής, που του απέδιδαν πολλαπλάσια από το «σαντακά». Εκέρδησε και αρκετά από την πώληση υλικών, της Lager, που άφισαν οι Γερμανοί. Αλλά απειλήθηκε από τους Μπαντουβάδες και λοιπούς αντάρτες που θέλαν να πάρουν τα υλικά της Lager, και ζήτησε άσυλο και προστασία στο σπίτι του μακαρίτη Γιάννη Μουρέλλου.

Έτσι, εκτός των άλλων, και οι αντίξοες αυτές περιστάσεις συνέτειναν, ώστε τα παραγωγικά χρόνια του Σταυρινίδη πέρασαν, χωρίς να μπορέσει να αποδώσει σε μετάφραση πολυτιμότετα έγγραφα, ζωντανές σελίδες της Ιστορίας της Κρήτης, όπως ο Κατάλογος των θυσιών κ.λπ.

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Αναφέρω προηγουμένως ότι, τα χρόνια που εργαζόταν ο Σταυρινίδης στο γραφείο του στη Βικελαία Βιβλιοθήκη, ποτέ δεν τον επισκέφτηκε κανείς δήμαρχος να δει, τι κάνει αυτός ο υπάλληλος, ποιά είναι η εργασία του και τι είναι αυτό το «Τουρκικό Αρχείο Ηρακλείου».

Και αφού δεν τους απασχόλησε αυτό πως ήταν δυνατόν να σκεφθούν, ότι πρέπει να εκδοθούν οι μεταφράσεις αυτών των εγγράφων, να μάθουν αν αξίζει να συνεχίσει ο Δήμος τη «δαπάνη» αυτή.

Αυτό που παρέλειψε ο Δήμος Ηρακλείου 40 χρόνια το πραγματοποιήσει η... Χούντα...

«Ουδέν κακόν αμιγές καλού», αλλά όχι πάντοτε, φυσικά.

Ο Λασιθιώτης υποστράτηγος κ. Αριστείδης Πετράκης, που είχε διοριστεί τότε δήμαρχος Ηρακλείου, επισκέφτηκε τις διάφορες υπηρεσίες του Δήμου, για να κατατοπιστεί και να ενημερωθεί, και δεν παρέλειψε να επισκεφθεί και τη Βικελαία Βιβλιοθήκη και το Τουρκικό Αρχείο.

Ο Σταυρινίδης δεν παρέλειψε να τον ενημερώσει τόσο για τη σπουδαιότητα των τουρκικών εγγράφων — πηγή αναμφισβήτητη για την ιστορία της Κρήτης κατά την Τουρκοκρατία — παρουσιάζοντας μεταφράσεις των εγγράφων αυτών, που πρέπει να εκδοθούν, για να γίνουν κτήμα των ασχολουμένων με την ιστορία της Κρήτης.

Τις μέρες εκείνες είχαν έλθει στο Ηράκλειο ο υπουργός Πολιτισμού και Επιστημών Κωνστ. Παναγιωτάκης — η καταγωγή του μου είναι άγνωστη —, ο οποίος επισκέφθηκε το Δήμο. Ο δήμαρχος κ. Πετράκης βρήκε την κατάλληλη ευκαιρία να οδηγήσει τον επισκέπτη του και στο Τουρκικό Αρχείο, φυσικά.

Ο Σταυρινίδης παρουσίασε στον υπουργό τη μεταφραστική εργασία του, που περίμενε την έκδοσή της. Ο υπουργός εκτίμησε τη σπουδαιότητα των ιστορικών τουρκικών εγγράφων, και, με τη συμπαράσταση και του δημάρχου, υποσχέθηκε να διαθέσει το υπουργείο του τα απαιτούμενα οι-

κονομικά μέσα, για την έκδοσή των. Πραγματικά μετά την επιστροφή του απέστειλε στο Δήμο Ηρακλείου το ποσόν ενός εκατομμυρίου δραχ., με αποκλειστικό σκοπό να διατεθούν για την έκδοση των εγγράφων.

Ο Σταυρινίδης αναφέρει το γεγονός στον πρόλογο του Α' τόμου των μεταφράσεων (σ. ιγ'):

«Αλλά και δια την έκδοσιν των μέχρι της χρονολογίας ταύτης μεταφρασθέντων εγγράφων, την αυτήν αρνητικήν τακτικήν και αδιαφορίαν επέδειξεν ο Δήμος Ηρακλείου. Τα έτη παρήρχοντο, η μεταφραστική εργασία διεκόπη και τα μεταφρασθέντα έγγραφα έμεναν δημοσίευτα και συνεπώς απρόσιτα εις τους ερευνητάς.

Κατ' αγαθήν τύχην τελευταίως, εν τω προσώπου του κ. Αριστείδου Πετράκη, Υποστρατήγου εν α., ως δημάρχου Ηρακλείου εύρον πλήρη κατανόησιν, ως προς το θέμα της εκδόσεως των εγγράφων. Ούτως, από της αναλήψεως των καθηκόντων του ως δημάρχου, κατέβαλον σόκνους προσπάθειας, ίνα επιτύχη την έκδοσιν τούτων. Ούτω, ενεργείαις του αξίου Δημάρχου και δαπάναις του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, προς ό η ευγνωμοσύνη μου έσεται διαρκής, εκδίδεται ο μετά χείρας πρώτος τόμος των μεταφράσεων των τουρκικών εγγράφων του Αρχείου».

Ο ογκώδης τόμος, με 464 σελίδες μεγάλου σχήματος, αναφέρει στην προμετωπίδα: Εκδίδονται Δαπάνη Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, Ηράκλειον Κρήτης, 1975.

Την επιμέλεια της εκδόσεως στο τυπογραφείο Γεωργίου Δετοράκη, απέναντι στην Αγία Παρασκευή, επιμελήθηκε ο υπογραφόμενος.

Ο Β' τόμος, επίσης ογκώδης, του ιδίου σχήματος σελ. 480, αναφέρει στην προμετωπίδα του: Εκδίδονται δαπάνη Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, Ηράκλειον Κρήτης 1976.

Ο Γ' τόμος, 480 σελ., εκδόθηκε δαπάναις Δήμου Ηρακλείου το 1978, αλλά στον πρόλογό του αναφέρει σε υποσημείωση: Εσχάτως μόνον απεστάλησαν υπό του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών εκατόν χιλιάδες δραχ. δι' ενίσχυσιν του έργου τούτου.

Οι άλλοι δυο τόμοι Δ' το 1984 και Ε' το 1985 εκδόθηκαν επίσης δαπάναις του Δήμου Ηρακλείου.

Αυτή ήταν η αρχή και το τέλος της έκδοσης των ιστορικών τουρκικών εγγράφων, που είχε μεταφράσει ο Σ. σ' όλη τη μακρόχρονη περίοδο της υπηρεσίας του, όχι βέβαια από ολιγωρία του — κάθε άλλο — αλλά χάρη στην αδιαφορία των εκάστοτε δημάρχων.

Άραγε θα βρεθεί κάποτε τρόπος να προσληφθεί κάποιος τουρκομαθής και γνώστης της παλαιάς γραφής να συνεχίσει την εργασία του Σταυρινί-

δη, να μεταφράσει πολυτιμότεα έγγραφα, που αφορούν την ιστορία της Κρήτης; Το εύχομαι, Αλλά μάλλον απίθανον είναι.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ

Ο Σταυρινίδης παντρεύτηκε εδώ στο Ηράκλειο το 1928, με την Ευφροσύνη Σεφεριάδη, από την Αμισό (τούρκικα Samsun Σαμψούντα), — αρχαίο λιμάνι στον Εύξεινο πόντο — και απέκτησε μια κόρη, τη Μαγδαληνή.

Παρ' όλο που η γυναίκα του ήταν χρυσός άνθρωπος, — όπως διαπίστωσα ο ίδιος, που κρυβόμουν στο διπλανό σπίτι τους, στο Μικρό Τζαμάκι (τώρα λέγεται πλατεία Ρωμανού), για να αποφύγω τη σύλληψη από τους Γερμανούς — η συμβίωσή των δεν ήταν ανθόσπαρτη, λόγω των γνωστών μου ιδιοτροπιών του Σταυρινίδη...

Αλλά τα χρόνια περνούν, ο άνθρωπος γερνά, οι δυνάμεις του τον εγκαταλείπουν, η μνήμη αμβλύνεται και αδυνατεί να συνεχίσει το έργο του. Και στο φυσικό νόμο υποτάσσεται κάθε ζωή.

Αλλά ο Σταυρινίδης δεν θέλει ν' αφήσει την Κρήτη του και να πάει κοντά στην οικογένειά του. Η κόρη του Μαγδαληνή είχε από τότε εγκατασταθεί στην Αθήνα, όπου είχε πάρει και τη μητέρα της, την κ. Φρόσω. Αντί της οικογενειακής θαλπωρής προτίμησε να μείνει μόνος κατάμονος, χωρίς κανένα συγγενικό του πρόσωπο — η αδελφή του η Κλεοπάτρα ήταν, πολύ ηλικιωμένη και αυτή και δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει ούτε τον εαυτό της — στο χώρο που έζησε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του.

Αλλά αδυνατεί, με την προχωρημένη ηλικία του να υπηρετήσει τις βιωτικές του ανάγκες και αναγκάζεται να ζήσει τα τελευταία χρόνια της ζωής του στο Γηροκομείο των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Καλοκαιρινού, στο προάστιο Άγ. Ιωάννης.

Τέλος η κόρη του Μαγδαληνή τον πήρε στην Αθήνα, χωρίς να φέρει αντίσταση, όπου και απέθανε στις 5 του Γενάρη του 1987. Δεν ξέρω τίνος ήταν πρωτοβουλία να πέσει στην αγκαλιά της Κρητικής Γής, που τόσο αγαπήσε και εργάστηκε με πραγματικό πάθος, για την ιστορία της. Αλλά υποθέτω, ότι ήταν η τελευταία επιθυμία του, το βασιέτι του¹⁰, να ταφεί στα χώματα της αγαπημένης του Κρήτης!

Ηράκλειο Νοέμβριος 1989

ΣΤΕΡΓ. Γ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ

¹⁰) vasiyet = διαθήκη. Τούρκικη λέξη.

